

УДК 376.3.016-056.2/3:004-047.22
DOI <https://doi.org/10.32782/1992-5786.2024.92.10>

М. С. Омельченко

доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри спеціальної педагогіки та інклюзії
Державного вищого навчального закладу
«Донбаський державний педагогічний університет»

Т. Г. Кузнецова

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри спеціальної педагогіки та інклюзії
Державного вищого навчального закладу
«Донбаський державний педагогічний університет»

К. В. Хребтова

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
зі спеціальності 016 «Спеціальна освіта»
Державного вищого навчального закладу
«Донбаський державний педагогічний університет»

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ДІТЕЙ З ООП МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Дана наукова стаття присвячена проблемі дослідження інформаційної компетентності дітей з ООП молодшого шкільного віку, зокрема, висвітленню результатів вивчення її теоретико-прикладного аспекту. У змісті публікації послідовно обґрунтовано актуальність наукового дослідження за даним напрямом, представлено огляд результатів сучасних наукових пошуків дослідників у галузі спеціальної освіти щодо питань формування вміння працювати з інформацією у дітей з ООП. Розглянуто зміст поняття «інформаційна компетентність» і ключові засади використання засобів ІКТ у навчанні різним предметам, визначено можливості використання комп'ютера у навчальному процесі. Авторами представлено схему застосування ІКТ у навчальному процесі, що висвітлює засвоєння навчальної інформації через застосування інформаційно-освітніх ресурсів, а також записування, зберігання та відтворення інформації на електронних носіях. На основі огляду наукових літературних джерел у галузі загальної та спеціальної педагогіки виокремлено вимоги до організації уроків інформатики у школах з інклюзивною формою освіти та критерії сформованості вміння працювати з інформацією учнів з ООП молодшого шкільного віку: здатність розуміти інформацію, аналізувати і виділяти основне; вміння оцінювати достовірність і надійність інформації, а також її релевантність щодо конкретної задачі чи питання; здатність аналізувати зібрану інформацію, виявляти зв'язки і закономірності, а також інтерпретувати її у контексті конкретної ситуації; вміння критично відноситися до інформації, ставити запитання, перевіряти факти, виявляти можливі проблеми та деформації; навички ефективного обміну інформацією з іншими людьми, включаючи вміння ясно та чітко висловлювати свої думки та ідеї; здатність використовувати інформацію для прийняття обґрунтованих рішень; гнучкість у використанні інформації, здатність швидко адаптуватися до нових умов в інформаційному середовищі. Беручи за основу визначені критерії, описано рівні сформованості вміння дітей з ООП працювати з інформацією: початковий, середній, достатній. Представлені у статті критерії та рівні можуть скласти підґрунтя для проведення експериментальної діяльності, націленої на вивчення інформаційної компетентності учнів з ООП, зокрема: розроблення етапів дослідження, розроблення (підбір) експериментальних завдань і їх застосування на практиці, описання результатів експерименту.

Ключові слова: діти з ООП, інклюзивна освіта, інформаційна компетентність, інформаційно-комп'ютерні технології, уроки інформатики.

Постановка проблеми. Трансформації в системі освіти України поступово і послідовно призводять до зміни структури і характеру навчального процесу у ЗЗСО, впливаючи, в першу чергу, на його мету, спрямованість та зміст. Пріоритетним напрямом сучасної освіти є розвиток і підтримка дитини в процесі навчання і вихо-

вання, розкриття її творчих здібностей, ініціативності, самостійності, саморозвитку. Це значною мірою сприяє підвищенню конкурентоздатності випускників закладів освіти – майбутніх фахівців. Всі ці зміни знаходять відображення у Законі України «Про освіту» [8], «Про повну загальну середню освіту» [9] та ін.

У світі, де інформація постає головною ланкою будь-якого процесу, а інформаційні технології стають доступними більшості людей, суттєво зростають і вимоги до здобувачів освіти: бути готовими до постійного розвитку, здатними до самоосвіти, мобільності, швидкого переключання з одного виду діяльності на інший. Це стосується в тому числі й учнів з особливостями психофізичного розвитку. Навчання у спеціальних школах та інклюзивних класах має підготувати випускників з ООП (особливими освітніми потребами) до творчої діяльності, навчити приймати зважені рішення на основі отриманої інформації – все це дуже затребувано в умовах сторіччя інформаційних комп'ютерних технологій та інформаційного суспільства, головною цінністю в якому є здатність орієнтуватися в інформаційному просторі й вміння здійснювати повний набір операцій з інформацією.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Окреслений напрям пошукової діяльності вже тривалий час викликає жвавий інтерес у дослідників в галузі спеціальної освіти. Зокрема у працях І. Александрової, О. Василенко, Л. Дітковської, О. Железняк, К. Косової, М. Шеремет розкрито теоретико-методичні аспекти навчання інформатики дітей з різними видами порушень психофізичного розвитку. Пильну увагу питанням формування інформаційної компетентності в учнів з порушеннями інтелекту приділено вченими С. Гавриць, Н. Кравець, С. Мироновою, В. Синьовим.

Спроби оптимізації процесу впровадження ІКТ (інформаційно-комп'ютерних технологій) у систему навчання та виховання дітей з ООП в спеціальних школах та інклюзивних класах здійснено науковцями Т. Дегтяренко, Ю. Запорожченко, О. Косовець, І. Мельниченко.

Інформатична освітня галузь дуже швидко розвивається. Саме це обумовлює систематичні зміни та оновлення навчально-методичного забезпечення з інформатики у закладах освіти, в тому числі, спеціальних та інклюзивних. Це, в свою чергу, свідчить про необхідність постійних пошуків таких шляхів формування інформаційної компетентності дітей з ООП, які б відповідали сучасним викликам і реаліям.

Мета статті. Проаналізувати теоретико-прикладні аспекти проблеми вивчення інформаційної компетентності у дітей з ООП молодшого шкільного віку в умовах інклюзивного навчання.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні вміння працювати з інформацією є надзвичайно важливим у розвитку та соціальній адаптації сучасного здобувача середньої освіти, враховуючи бурхливу динаміку змін у навколишньому світі. Дитина повинна володіти інформаційною культурою, вміти працювати з інформацією: аналізувати, систематизувати, узагальнювати тощо. Звернемося до Державного стандарту початкової

освіти, в якому зазначено: «Метою інформатичної освітньої галузі є формування інформаційно-комунікаційної компетентності ..., здатності до розв'язання проблем з використанням цифрових пристроїв, інформаційно-комунікаційних технологій та критичного мислення для розвитку, творчого самовираження, власного та суспільного добробуту, навичок безпечної та етичної діяльності в інформаційному суспільстві» [6].

Досліджуючи проблему визначення змісту та структури поняття «інформаційна компетентність», дослідники Н. Баловсяк [2, с. 23], М. Головань [4, с. 64], F. Butler [14, с. 7] розглядають даний феномен як якість (здатність) особистості самостійно здобувати, перероблювати та застосовувати інформацію; готовність застосовувати ІКТ для вирішення інформаційних проблем.

Інформаційна компетентність необхідна кожній людині незалежно від її соціальної ролі. В даному контексті Г. Москалик відзначає, що ця здатність дозволяє в тій чи іншій мірі протистояти всім випадковим впливам зовнішнього оточення для благополучної життєдіяльності як у соціальній, так і професійній сферах [12, с. 67].

Компетентнісний підхід у навчанні та вихованні передбачає формування компетентностей у здобувачів освіти у вигляді різних (ключових) і професійних здібностей (Л. Гуцан [5, с. 54], К. Рудницька [13, с. 243] та ін.). При цьому вказані автори відмічають, що актуальність мають переважно ті знання, які є необхідними для формування певної компетентності. Ці знання являють собою необхідну для учнів інформацію.

Дослідницями Л. Карташовою та О. Чхало запропоновано наступні можливості комп'ютера у навчальному процесі [10]:

- фрагментарне, вибіркоче застосування додаткового матеріалу;
- використання матеріалів для діагностики та контролю;
- підвищення якості наочності та доступності при викладі матеріалу через використання презентацій на уроках;
- виконання домашніх самостійних і творчих завдань;
- формування інформаційної компетентності учнів – здатності отримувати інформацію із різних джерел, в тому числі електронних.

Авторки при цьому підкреслюють, що наочно-образні компоненти мислення відіграють надзвичайно важливу роль у житті людини, що робить застосування ІКТ максимально ефективним [10].

Ґрунтуючись на аналізі вищезазначених джерел, на рис. 1 пропонуємо схему формування компетенцій учнів ЗЗСО через застосування ІКТ.

Основна ідея, покладена у рис. 1, полягає в тому, що вчителі у ЗЗСО (закладі загальної середньої освіти) спрямовують педагогічну діяль-

ність на формування компетенції учнів через ІКТ, що відбувається за представленою схемою. Користуючись сайтами та електронними носіями, що дозволяють записувати, зберігати й розповсюджувати інформацію, педагоги забезпечують процес засвоєння навчальної інформації. Водночас у формуванні навчальних компетенцій не останню роль відіграють дослідження, контроль та оцінювання навчальної діяльності засобами ІКТ. Сприяють цьому процесу і електронні тренажери, довідники, наочність та інші технології.

Всі зазначені ІКТ містять в собі необхідний ресурс для формування образного уявлення про об'єкт та індивідуальної роботи зі здобувачами, що набуває особливого значення в умовах інклюзивного навчання.

Інклюзивні класи об'єднують дітей із типовим розвитком та з різними видами порушень психофізичного розвитку. Однією із найбільш важливих задач вчителя є співвіднесення індивідуальних можливостей дитини з ООП з необхідністю виконувати вимоги освітнього стандарту. При розробці уроків, в тому числі й інформатики, в інклюзивному класі потрібно враховувати як загальноосвітні, так і корекційно-розвивальні задачі навчання учнів з порушеннями психофізичного розвитку.

Уроки інформатики відіграють велику роль в інклюзивному навчанні. Спеціально обладнані комп'ютерні класи, відповідне навчально-методичне забезпечення, акцентування на формуванні практичних вмінь та навичок сприяють розвитку у дітей із освітніми труднощами здатності працювати з інформацією. Зважаючи на те, що у таких учнів інформаційна компетентність формується повільніше, ніж у їх однокласників із типовим розвитком, існують певні вимоги до

організації уроків інформатики у школах з інклюзивною формою освіти. Проаналізувавши наукові публікації, присвячені вивченню даного питання (П. Бабич [1], І. Дмитрієва [7], Н. Кушнар'ова [11]), було виокремлено наступні з них:

- педагог повинен не лише знати матеріал, але й володіти різними формами і методами організації уроку, бути готовим у доступній формі донести дітям необхідну інформацію;

- необхідно скоректувати структуру знань, вмінь та навичок у відповідності до психофізичних можливостей дітей;

- на кожному уроці необхідно застосовувати індивідуально-диференційований підхід відповідно до особливостей розвитку дітей;

- дидактичні матеріали мають відповідати рівню розвитку дитини, урок має бути повністю забезпечений технічно;

- якщо проводиться робота за комп'ютером, то вчителю необхідно наочно демонструвати дітям весь алгоритм дій;

- завдання для самостійної роботи даються після розбіру аналогічних прикладів;

- урок завжди має починатися з повторення інформації, отриманої на попередніх заняттях;

- при навчанні акцент необхідно робити на практичній діяльності учнів і на їх найбільш розвинутих здібностях, оскільки діти з освітніми труднощами володіють менш розвинутою логікою і менш сформованим понятійним апаратом.

Відтак, можемо підсумувати, що інформаційні вміння являють собою один із найважливіших показників пізнавальних універсальних навчальних дій. Під інформаційними вміннями розуміємо вміння знайти потрібні відомості, представлені в різній формі – вербальній, ілюстративній, схе-

Рис. 1. Схема застосування ІКТ у навчальному процесі

матичній, довідковій, табличній, знаковій та ін., а також у різних джерелах – книжках, атласах, словнику, інтернеті тощо.

Ретельний аналітичний огляд теоретичних джерел із проблеми формування інформаційної компетентності у дітей з ООП (Н. Баловсяк [2], М. Галатюк [3], М. Головань [4] та ін.), дозволив нам виокремити наступні критерії сформованості вміння працювати з інформацією:

- здатність розуміти інформацію, аналізувати і виділяти основне;

- вміння оцінювати достовірність і надійність інформації, а також її релевантність щодо конкретної задачі чи питання;

- здатність аналізувати зібрану інформацію, виявляти зв'язки і закономірності, а також інтерпретувати її у контексті конкретної ситуації;

- вміння критично відноситися до інформації, ставити запитання, перевіряти факти, виявляти можливі проблеми та деформації;

- навички ефективного обміну інформацією з іншими людьми, включаючи вміння ясно та чітко висловлювати свої думки та ідеї;

- здатність використовувати інформацію для прийняття обґрунтованих рішень;

- гнучкість у використанні інформації, здатність швидко адаптуватися до нових умов в інформаційному середовищі.

Беручи до основи описані критерії, було виокремлено три рівні сформованості вміння дітей з ООП працювати з інформацією: початковий, середній, достатній.

Початковий рівень. Дитина розуміє лише конкретну, базову інформацію, яка стосується звичних повсякденних справ. Здатність проаналізувати, виділити ключові факти – суттєво обмежена. На даному рівні інформація відразу приймається як достовірна, без додаткової перевірки і уточнень. Процес обміну інформацією відбувається також із суттєвими труднощами: дитина не може чітко сформулювати думку і ясно висловитися. Всі рішення приймаються на основі поверхневого аналізу, без врахування можливих обставин і наслідків. Не сформована здатність використовувати зі змінами наявну інформацію відповідно до ситуації.

Середній рівень. Дитина може виділити найголовніші аспекти сприйнятої інформації, лише якщо вона стосується добре знайомих речей. Здатність оцінити достовірність інформації також визначається ступенем ознайомленості з конкретними обставинами та умовами. Наявні базові вміння збору інформації з різних джерел, дитина може інтерпретувати відомості в контексті знайомої ситуації. Може перевірити прості (знайомі) факти, виявити найбільш помітні проблеми. На елементарному рівні висловлює думки, може поділитися з іншими найпростішими ідеями, при цьому часто

виникають непорозуміння. При прийнятті побутових рішень враховує наявність різних факторів, у знайомих випадках може визначити наслідки тих чи інших дій. Характерне уповільнене реагування на зміни інформації.

Достатній рівень. Дитина розуміє інформацію, що стосується різних галузей суспільного життя, спираючись на власний досвід і найпростіші причинно-наслідкові зв'язки, може оцінити її достовірність та релевантність. Здатна зібрати й використати інформацію із різних джерел, в тому числі, враховуючи новий (нескладний) контекст, на основі чого може передбачити певні наслідки і події. Така дитина активно виявляє і може вчинити певні кроки щодо попередження потенційних проблем. Здатна прийняти рішення, в основі яких покладено аналіз інформації та власний досвід. Легко адаптується до нової інформації та змін у навколишньому оточенні.

Виокремлені критерії та описані рівні сформованості вміння дітей з ООП працювати з інформацією складають підґрунтя для проведення експериментальної діяльності, націленої на вивчення інформаційної компетентності учнів з ООП, зокрема: розроблення основних етапів дослідження, розроблення (підбір) експериментальних завдань і їх застосування на практиці, описання результатів експерименту.

Висновки і пропозиції. Дослідження теоретико-прикладних аспектів вивчення інформаційної компетентності у дітей з ООП молодшого шкільного віку дозволило: уточнити зміст поняття *інформаційна компетентність*; описати механізм застосування ІКТ у навчальному процесі ЗЗСО; розглянути спеціальні вимоги до організації уроків інформатики в інклюзивних класах.

На підставі аналітичного огляду літературних джерел з окресленої проблеми виокремлено критерії сформованості вміння працювати з інформацією, що мають наступні складові: оцінка достовірності інформації та критичне ставлення до неї; здатність до аналізу; навички обміну інформації; застосування інформації при прийнятті рішень; здатність адаптуватися у новому інформаційному середовищі. На основі визначених критеріїв розроблено відповідні рівні сформованості інформаційної компетентності дітей з ООП.

Представлені матеріали висвітлюють результати лише одного з етапів дослідження проблеми формування інформаційної компетентності у дітей з ООП молодшого шкільного віку в умовах інклюзивного навчання. Наступним етапом постає розроблення й практична реалізація експерименту щодо вивчення особливостей інформаційної компетентності учнів з ООП, а також подальша робота, спрямована на вдосконалення методики навчання інформатики учнів інклюзивних класів.

Список використаної літератури:

1. Бабич О. Візуалізація інформації в процесі навчання. *Фізико-математична освіта*. 2013. № 1(5), URL: <http://surl.li/sztjl>
2. Баловсяк Н. В. Організаційно-педагогічні умови формування інформаційної компетентності. *Вісник Луганського педагогічного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. Луганськ : Вид-тво ЛПУ імені Тараса Шевченка. 2005. № 4. С. 21–26.
3. Галатюк М. Інформаційна компетенція учнів у контексті інформаційної культури суспільства. [Електронний ресурс]. URL: <http://surl.li/sztjy>
4. Головань М. С. Інформатична компетентність: сутність, структура та становлення. *Інформатика та інформаційні технології в навчальних закладах*. 2007. № 4. С. 62–69.
5. Гуцан Л. А. Компетентнісний підхід у сучасній освіті. *Формування базових компетентностей у вихованців позашкільних навчальних закладів*. Київ: ПП «Фірма «Гранма», 2013. С. 52–56.
6. Державний стандарт початкової освіти (постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. URL: <http://surl.li/garax>
7. Дмитрієва І.В., Одинченко Л.К., Іваненко А.С. До проблеми навчання основам інформатики учнів із інтелектуальними порушеннями. *Психолого-педагогічний супровід дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах спеціальної та інклюзивної освіти* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції 9 листопада 2021 р. Кам'янець-Подільський : 2021. С. 79–81.
8. Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року №2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
9. Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 16 січня 2020 року № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>.
10. Карташова Л. А., Чхало О. М. Створення персонального навчального середовища: застосування відкритого й загальнодоступного WEBінструментарію. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. № 4 (140), 2017. С. 19–24.
11. Кушнар'ова Н. М. Особливості проведення уроків інформатики для учнів з особливими освітніми потребами / Н. М. Кушнар'ова, М. В. Гуляй. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Серія : Педагогічні науки*. 2021. Вип. 12. С. 122–126.
12. Москалик Г. Ф. Розвиток інформаційної компетентності громадян як проблема вітчизняної безперервної освіти. *Нова парадигма*. 2014. № 119. С. 62–75.
13. Рудніцька К. Сутність понять «компетентнісний підхід», «компетентність», «компетенція», «професійна компетентність» у світлі сучасної освітньої парадигми *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота*. 2016. Вип. 1. С. 241–244.
14. Butler F. Coit. The Concept of Competence: An Operational Definition. *Educational Technology*. Vol. 18, No. 1 (January, 1978). P. 7–18.

Omelchenko M., Kuznetsova T., Khrebtova K. Theoretical-applied aspects of studying information competence in children with SEN of primary school age

This scientific article is devoted to the problem of researching the informational competence of children with special educational needs of primary school age, in particular, highlighting the results of studying its theoretical and applied aspect. The content of the publication consistently substantiates the relevance of scientific research in this direction, presents an overview of the results of modern scientific research by researchers in the field of special education regarding the formation of the ability to work with information in children with SEN. The content of the concept of "information competence" and the key principles of using ICT tools in teaching various subjects were considered, and the possibilities of using a computer in the educational process were determined. The authors present a scheme of ICT application in the educational process, which highlights the assimilation of educational information through the use of information and educational resources, as well as the recording, storage and reproduction of information on electronic media. Based on a review of scientific literary sources in the field of general and special pedagogy, the requirements for the organization of computer science lessons in schools with an inclusive form of education and the criteria for the formation of the ability to work with information of elementary school-aged students in special education are identified: the ability to understand information, analyze and highlight the main points; the ability to assess the credibility and reliability of information, as well as its relevance to a specific task or issue; the ability to analyze the collected information, identify connections and patterns, as well as interpret it in the context of a specific situation; the ability to be critical of information, ask questions, check facts, identify possible problems and deformations; skills in effective communication with other people, including the ability to clearly and clearly express one's thoughts and ideas; the ability to use information to make informed decisions; flexibility in the use of information, the ability to quickly adapt to new conditions in the information environment. Taking the determined criteria as a basis, the levels of formation of the ability of children with SEN to work with information are described: elementary, middle, sufficient. The criteria and levels presented in the article can form the basis for conducting experimental activities aimed at studying the informational competence of OOP students, in particular: development of research stages, development (selection) of experimental tasks and their application in practice, description of experiment results.

Key words: children with special needs, inclusive education, information competence, information and computer technologies, computer science lessons.